

K PRÁVNÍ ÚPRAVĚ DĚTSKÉ PRÁCE

To legal form of child labour

Karel Attl

Advokát v Českých Budějovicích

Summary

History deals with significant events in the development of human society and associated persons as politicians, generals and next outstanding personalities. It has been less often mentioned that human life of unprivileged persons, especially of children, did not have any value for many centuries. In ancient Sparta newborn children were thrown into a gorge in case they were not well-built for future usage, especially for battles. Children were like a slave considered to be a thing, which could be treated in principle sciolto e.g. sell them to slavery, leave them abandoned in bush or kill them.

Prohibition of killing children came with Christianity which began to strengthen its power since 4th century A.D.; however, it does not mean that the children were killed practically without any punishment for many next centuries. Therefore the supertemporal signification of the Comenius personality has been mentioned in the beginning of this paper at least with one sentence. He paid special attention to upbringing and education of children from their birth till the age of six when children should start to attend school after upbringing in families and they should look forward to it.

Without awareness of the most of us, the more than two hundred years ago accepted common civil code prohibited any forms of slavery in our present territory and every man was recognized natural, by intelligence recognizable rights since the moment of his or her birth whereas also even unborn babies were recognized legal protection since the moment of their conception, in case they were born alive.

On the other hand use of children in military conflicts, to slavish work or another infringement of their basic human rights is not isolated at many places round the world, as follows from many below described international documents and permanent effort of present international organizations to improve the situation. It can be documented also with the international campaign “Stop child labour – it is better to attend school” which was also joined by the company Člověk v tísni, o. p. s., domiciled in Prague.

Key words: *child labour – convention on the worst forms of child labour – act on employment – permission of performance of artistic, cultural, advertising and sport activities for persons under the age of 15 – Labour Offices*

Souhrn

Historie se detailně věnuje významným událostem vývoje lidské společnosti a s nimi spojeným osobám státníků, vojevůdců a dalších význačných osobností. Méně často již konstatuje, že po mnoho staletí neměl lidský život neprivilegované osoby, natož pak život dítěte, valné ceny. Ve starověké Spartě byly novorozené děti házeny do propasti, nebyly-li shledány vhodnými pro budoucí využití, zejména k vedení boje. Děti byly podobně jako otrok považovány za věc, s níž bylo možno nakládat v podstatě libovolně, např. prodat je do otroctví, zanechat opuštěné v divočině či zabít.

Zákaz zabíjet děti nastolilo křesťanství, které začalo upevňovat svou moc od 4. století n. l.; neznamená to však, že děti nebyly v podstatě beztrestně zabíjeny po řadu století následujících. Proto je v úvodu článku alespoň jednou větou vzpomenut průlomový a nadčasový význam osobnosti

Submitted: 2013-09-16 • Accepted: 2013-11-07 • Published online: 2013-12-20

PREVENČE ÚRAZŮ, OTRAV A NÁSILÍ: 9/2: 167–171 • ISSN 1801-0261 (Print) • ISSN 1804-7858 (Online)

Komenského. Zvláštní pozornost věnoval vývoji a výchově dítěte od jeho narození do šesti let věku, kdy by mělo po výchově v rodině začít docházet do školy, na kterou by se mělo těšit.

Aniž si to mnozí z nás uvědomují, před více než dvěma sty lety přijatý obecný občanský zákoník zakazoval na našem dnešním území jakékoliv formy otroctví a každému člověku přiznával vrozená, rozumem poznatelná práva okamžikem jeho narození, přičemž i ještě nenarozeným dětem přiznával zákonnou ochranu od okamžiku jejich početí, narodily-li se živé.

Naproti tomu využívání dětí ve válečných konfliktech, k otrocké práci či jiné porušování jejich základních lidských práv na řadě míst ve světě není vůbec ojedinělé, jak plyne z řady níže popsanych mezinárodněprávních dokumentů a trvalého úsilí o zlepšení stavu, vynakládaného do současnosti mezinárodními organizacemi. Lze to doložit i na příkladu mezinárodní kampaně „Stop dětské práci – je lepší chodit do školy“, do níž je mj. zapojena společnost Člověk v tísni, o. p. s., se sídlem v Praze.

Key words: *dětská práce – Úmluva o nejhorsích formách dětské práce – zákon o zaměstnanosti – povolování výkonu umělecké, kulturní, reklamní a sportovní činnosti osobám mladším 15 let – úřady práce*

ÚVOD

Účelem tohoto článku je souhrnně připomenout právní otázky spojené s dětskou prací, a to jak z hlediska české, tak i mezinárodněprávní úpravy. Lidská společnost se postavením dětí v ní systematictější zabývá až v posledních zhruba sto letech. I ve starověkém Římě, kde např. vzdělávání dětí v rodinách patriciů byla věnována na svou dobu velká pozornost, vznikla poučka, kterou formuloval ve 2. století n. l. slavný právník Gaius a která zněla následovně: „*Infans et qui infanti proximus non multum a furioso differt, quia huius aetatis pupilli nullum intellectum habent*“ (Kincl, 1990), tedy v překladu „Dítě a dětskému věku blízký se příliš neliší od blázna, protože mladí tohoto věku nemají vůbec rozum“.

Nakládání s dětmi bylo po mnoho dalších století této poučce poplatné; nelze proto alespoň nezpomenout díla českého myslitele a učitele J. A. Komenského pro jeho na svou dobu naprostou výjimečnost přístupu k dětem.

V dobách průmyslové revoluce děti získávaly na významu jako mnohem levnější pracovní síla než dospělí pracovníci, navíc prakticky bezbranná proti jakémukoliv vykořisťování. Pro nezanedbatelný finanční přínos z jejich práce pak k jejich situaci většinou zůstávali lhostejní i jejich vlastní rodiče. V zemích s nízkou úrovní ekonomického rozvoje se na tom mnoho nezměnilo až do současnosti, jak dokládá řada dokumentů mezinárodních organizací, které se postavením dětí zabývají.

Právní normy upravující dětskou práci

Ke zlomu v nahlížení na dětskou práci se zřetelům k právům dětí dochází krátce po skončení první světové války. Dětská práce tímto pojmem výslovně označovaná byla v bývalém Československu upravena zákonem č. 420/1919 Sb. z. a n., o dětské

práci. Jako děti v něm byly definovány osoby obou pohlaví, které nedosáhly věku 14 let. Tímto zákonem bylo kromě stanovení nejnižší věkové hranice pro dětskou práci také nařízeno zavést její evidenci, kterou vedly příslušné obecní úřady a kontrolovaly dodržování zákonných podmínek; kontrolou byly pověřeny i další osoby, zejména lékaři, učitelé a faráři. Přílohou zákona byl seznam prací dětem zakázaných. Formálně byl tento zákon zrušen až v roce 1965 zákoníkem práce.

Z mezinárodněprávního hlediska považují za průlomovou Washingtonskou smlouvu z roku 1919, nazvanou jako „Smlouva, již se stanoví nejnižší věk dětí pro připuštění ke pracím průmyslovým“, jejímž bylo nově vzniklé Československo jedním z prvních signatářů. Zakazovala práce v průmyslu dětem mladším 14 let s výjimkou závodů, kde byli zaměstnání pouze členové jedné a téže rodiny a kde byla tudíž dovolena. Obdobná úprava byla přijata na základě Ženevské úmluvy z roku 1921 pro odvětví zemědělství.

Přeskočím-li nyní několik desetiletí, neznamená to, že se v jejich průběhu mezinárodní společenství problematikou dětské práce a práv dětí nezabývalo, i když s nevalnými výsledky, a samo to přiznává. Zcela nepochybně plyne celkově nízká úroveň dosažených výsledků z níže citovaného zásadního textu **Úmluvy o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorsích forem dětské práce**, přijaté dne 17. června 1999 v Ženevě na 87. zasedání Generální konference Mezinárodní organizace práce. Pro Českou republiku vstoupila v platnost dne 19. června 2002 (Úmluva č. 182).

Jestliže mnoho let před tím byla v roce 1973 přijata v Ženevě Úmluva Mezinárodní organizace práce o nejnižším věku pro vstup do zaměstnání (Úmluva č. 138), nebyly celosvětově reakce na tuto skutečnost adekvátní. Také tehdejší ČSSR oficiálně na

Úmluvu nijak nereagovala, byť vnitrostátní právní úprava, stanoví věk 15 let jako nejnižší pro vstup do zaměstnání, platila již od 1. 1. 1966, kdy nabyl právní účinnosti zákoník práce č. 65/1965 Sb. Z hlediska mezinárodního práva veřejného tak Úmluva vstoupila v platnost dne 19. června 1976, avšak pro Českou republiku teprve dnem 26. dubna 2008, když v roce 2007 vyslovil s Úmluvou souhlas Parlament České republiky a prezident republiky ji ratifikoval (Úmluva č. 138). Při ratifikaci bylo učiněno následující prohlášení:

„Česká republika stanoví podle článku 2 Úmluvy č. 138 o nejnižším věku pro vstup do zaměstnání 15 let jako nejnižší věk pro vstup do zaměstnání či výkon práce na jejím území a v dopravních prostředcích registrovaných na jejím území.“

Teprve dnem 26. dubna 2008 tak formálně přestaly platit právní normy z doby krátce po vzniku Československa, tedy pro dětskou práci v odvětví průmyslu zákon č. 82/1922 Sb. z. a n. a pro dětskou práci v odvětví zemědělství zákon č. 98/1924 Sb. z. a n.

Aniž bych popíral důležitost stanovení nejnižšího věku pro vstup do zaměstnání, zastávám současně názor, že celosvětově je stále primární otázkou dětské práce nejenom nejnižší věk dětí, ale zejména jejich ochrana před konkrétními pracemi či činnostmi ohrožujícími jejich právo na život, zdravý tělesný a duševní rozvoj či právo na vzdělání. Jako příklady lze uvádět práce v podzemí, v tabákových továrnách, na plantážích s bavlnou či jinými produkty, ale též činnosti dětí, které jsou sice z mezinárodně-právního hlediska považovány za „nejhorší formy dětské práce“, ačkoliv v našem prostředí vesměs nejsou považovány za dětskou práci, ale za zneužívání dětí k páchaní specifické trestné činnosti.

Dovozuji tak především z textu výše zmíněné Úmluvy o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce (Úmluva č. 182). Generální konference Mezinárodní organizace práce v této Úmluvě usoudila, že je znovu potřeba přijmout nové instrumenty k zákazu a odstranění nejhorších forem dětské práce jako hlavní prioritu pro opatření na národní i mezinárodní úrovni, jakož i doplnit Úmluvu a Doporučení týkající se minimálního věku pro vstup do zaměstnání z roku 1973, které zůstávají základními instrumenty o dětské práci.

Připomněla proto rezoluci týkající se odstranění dětské práce, přijatou v roce 1996, Úmluvu o právech dítěte, přijatou Valným shromážděním Organizace spojených národů 20. listopadu 1989 (publikována pod č. 104/1991 Sb., závazky z ní ply-

noucí převzala Česká republika jako nástupnický stát ČSFR), Deklaraci MOP o základních principech a právech v práci, přijatou v roce 1998 a její následný proces a také skutečnost, že některé z nejhorších forem dětské práce již jsou pokryty jinými mezinárodními instrumenty, zejména Úmluvou o nucené práci z roku 1930 a Dodatkovou úmluvou OSN o zrušení otroctví, obchodu s otroky a institucí a praktik podobných otroctví z roku 1956. **Úmluva tak má být označována jako Úmluva o nejhorších formách dětské práce z r. 1999.**

Pro účely této Úmluvy o nejhorších formách dětské práce se výraz „dítě“ vztahuje na všechny osoby mladší 18 let.

Dle jejího článku 3 **výraz „nejhorší formy dětské práce“ zahrnuje:**

- a) všechny formy otroctví nebo praktik podobných otroctví, jako jsou prodej a obchodování s dětmi, poddanství pro dluhy a nevolnictví a nucená nebo povinná práce, včetně nuceného nebo povinného najímání dětí k účasti v ozbrojených konfliktech;
- b) užívání, získávání nebo nabízení dítěte k prostituci, k výrobě pornografie nebo pro pornografická představení;
- c) užívání, získávání nebo nabízení dítěte k nezákonným činnostem, zejména k výrobě a obchodování s drogami, tak jak jsou definovány v příslušných mezinárodních smlouvách;
- d) práci, která svou povahou nebo okolnostmi, za nichž je vykonávána, je schopna poškodit zdraví, ohrozit bezpečnost nebo morálku dítěte.

Autor, opíraje se o mezinárodní dokumenty o dětské práci a zprávy mezinárodních organizací o stavu jejich naplňování, konstatuje vcelku neutěšený stav přesto, že je tato situace řešena po dlouhá desetiletí. Zásadní příčinou chabého naplňování těchto dokumentů je v řadě zemí nedostatečný ekonomický růst, který neumožňuje potřebný sociální rozvoj. Práva dětí ustupují velmi rychle do pozadí ve stavu chudoby, vyvolávajícím potřebu jak dětské práce, tak potlačování významu všeobecného vzdělání.

Týrání dětí a jiné formy násilí, sexuální vykořisťování, nucení k prostituci a jiné nelegální komerční využívání dětí, definované mezinárodní smlouvou jako nejhorší formy dětské práce, je zakázáno; přesto lze případy porušování těchto zákazů zaznamenat poměrně často, země Evropské unie nevyjímaje.

Právní normy dovolující práci dětí

Přes očekávané protesty proti nadpisu této pasáže, odůvodněné např. tím, že takové právní normy v České republice neexistují, neboť dětská práce před dosažením 15 let věku a dokončením povinné školní docházky dovolena není, resp. je zakázána, se autor rozhodl z níže uvedených důvodů tohoto pojmu pro instruktivnost používat.

Činí tak jednak z důvodů ústavněprávních, neboť mezinárodní smlouvy, jimiž je Česká republika vázána, mají přednost před vnitrostátním zákonem (čl. 10 Ústavy České republiky č. 1/1993 Sb.). Mezinárodní smlouvy pojmu „dětská práce“ užívají, a to nejenom v Úmluvě o zákazu nejhorších forem dětské práce z r. 1999, ale i v Úmluvě o nejnižším věku pro vstup do zaměstnání (Úmluva č. 138). Článek 8 úmluvy posledně uvedené pak jejím signatářům dovoluje, aby po projednání se zúčastněnými organizacemi zaměstnavatelů a pracovníků (pokud tyto existují) mohly příslušné orgány povolovat výjimky ze zákazu zaměstnání nebo provádění prací osobami mladšími 15 let a které nedokončily povinnou školní docházku s tím, že taková povolení mohou být vydávána pouze pro jednotlivé případy, musejí stanovit počet hodin a podmínky, za nichž jsou zaměstnávání či práce těmto osobám povoleny a také jen pro stanovený účel. Účel je v Úmluvě uveden jen jako příklad a má jím být např. **účast na uměleckých představeních.**

Z právě uvedeného nelze jinak než usoudit, že taková **povolení k účasti na uměleckých představeních jsou mezinárodním dokumentem dovolenou výjimkou z jinak absolutního zákazu dětské práce**, která nachází v České republice naplnění v ustanoveních § 121 a násl. zákona o zaměstnanosti (zákon č. 435/2004 Sb.). Tato povolení umožňují osobám mladším 15 let, které ještě nedokončily povinnou školní docházku, vykonávat uměleckou, kulturní, reklamní a sportovní činnost za podmínek jimi stanovenými.

V České republice je tak povolování těchto činností upraveno v zákoně o zaměstnanosti, když např. ve Slovenské republice je upraveno přímo v zákoníku práce (§ 11, odst. 4, 5 zák. č. 311/2001 Z. z., zákoník práce). Ani u nás se však zákon o zaměstnanosti bez nutných odkazů na zákoník práce neobejde (§ 121, odst. 5 zák. č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, v platném znění).

Na současnou právní úpravu také reaguje i nový občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník), který nabyde právní účinnosti dnem 1. ledna 2014. Podle jeho ustanovení § 34 „Závísí práce nezletilých mladších než patnáct let nebo ne-

zletilých, kteří neukončili povinnou školní docházku, je zakázána. Tito nezletilí mohou vykonávat jen uměleckou, kulturní, reklamní nebo sportovní činnost za podmínek stanovených jiným právním předpisem“. Tím je již výše zmíněný zákon o zaměstnanosti.

Zákon rozlišuje činnosti dítěte, k nimž není povolení potřeba, a činnosti, které nelze provozovat bez předchozího povolení příslušné krajské pobočky úřadu práce. Povolení tak především nepodléhá nekomerční aktivity dětí, zejména zájmová kulturní činnost v amatérských souborech a základních uměleckých školách, vystupování na uměleckých a kulturních akcích pořádaných školou, školským zařízením nebo ústavem sociální péče, na akcích, na kterých se škola, školské zařízení nebo ústav sociální péče organizačně podílí, činnost konaná v rámci výchovy a vzdělávání v souladu se vzdělávacími programy a účast na uměleckých a sportovních soutěžích, **pokud nejde o činnosti za odměnu.** Provozovatel takové činnosti odpovídá za vytvoření vhodných podmínek pro činnost dětí a také dohled nad nimi, nevykonává-li jej zákonný zástupce.

Naopak povolení krajské pobočky úřadu práce je vždy nezbytné pro uměleckou a kulturní činnost, při které dochází k vytváření autorských děl nebo provádění uměleckých výkonů v oblasti hudební, pěvecké a taneční, k provádění úkonů v reklamě a propagaci výrobků a služeb nebo činnost v modelingu, stejně tak i k provádění sportovních výkonů na veřejnosti. Ač výslovně neuvedeno, poskytování odměny za provádění činností právě uvedených plyne z jejich povahy.

Žádost o povolení podává zákonný zástupce dítěte a také samo dítě musí s vykonáváním činnosti projevit písemný souhlas, je-li s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost schopno vyjádřit názor. S ohledem na požadovanou písemnou formu souhlasu dítěte a ochranu zájmů dítěte zastávám názor, že je na místě, aby dítě vyjádřilo svůj souhlas ke způsobilosti vždy, umí-li číst a psát. Účastníkem povolovacího řízení je rovněž provozovatel zamýšlené činnosti dítěte, který je povinen pro případ náhrady škody, včetně náhrady škody na zdraví, ke které by mohlo dojít při výkonu činnosti, sjednat pojištění.

Podmínkou pro vydání povolení je též lékařský posudek poskytovatele zdravotních služeb v oboru praktické lékařství pro děti a dorost o tom, že činnost, kterou bude dítě vykonávat, a doba jejího konání, vzhledem k časovému vymezení jejího výkonu, je přiměřená z hlediska zdravotního a že dítě je ze zdravotního hlediska způsobilé tuto činnost

vykonávat. Lékařský posudek v době vydání povolení nesmí být starší než 3 měsíce. Posudek vydává lékař na základě žádosti zákonného zástupce dítěte. Podkladem pro vydání posudku jsou údaje zpracované provozovatelem činnosti, tedy zejména druh činnosti, místo jejího výkonu a charakteristika pracovních podmínek a pracovišť, ve kterých bude dítě činnost vykonávat, a zkoumány jsou i podmínky další.

V povolení se stanoví rozsah a podmínky pro výkon činnosti v závislosti na jejím rozsahu, přičemž délka přípustné činnosti denně a týdně závisí na věku dítěte, na plnění povinností v období školního roku, nebo naopak lze rozsah činnosti rozšířit v období prázdnin, není však přípustná v nočních hodinách. Rovněž se v povolení určují doby odpočinku, způsob zajištění ochrany zdraví a bezpečnosti a minimální požadavky na zajištění vhodných pracovních podmínek k výkonu činnosti. Činnost dítěte lze povolit nejdéle na dobu 12 měsíců po sobě jdoucích ode dne právní moci rozhodnutí, nejdéle však do doby, do které je fyzická osoba považována podle tohoto zákona za dítě (tedy do dosažení věku 15 let a dokončení povinné školní docházky), neboť splněním první podmínky se stane způsobilým uzavřít pracovní smlouvu a splněním druhé podmínky pak i nastoupit do práce.

Krajská pobočka úřadu práce si rovněž může vyžádat vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany

dětí, zda mu nejsou známy skutečnosti, které by bránily dítěti ve výkonu činnosti, nebo zda je, či není činnost pro dítě vhodná.

Tytéž správní orgány provádějí řízení o zákazu činnosti dítěte, zejména zjistí-li, že dítě provádí činnost bez povolení, porušuje-li provozovatel činnosti své povinnosti nebo se činnost stala pro dítě nevhodnou na základě později vydaného lékařského posudku. V posledně uvedeném případě má informační povinnost vůči pobočce úřadu práce též poskytovatel zdravotních služeb.

ZÁVĚR

Článek má informativní charakter a jeho cílem bylo připomenout na vývoji právní úpravy dětské práce, jak dlouhodobě neutěšené je postavení dětí v lidské společnosti, ale i poukázat na pomalou, postupnou a v celosvětovém měřítku také diametrálně odlišnou nápravu tohoto stavu.

Úplně na závěr poznamenávám, že platná právní úprava nestanoví, že děti do 15 let věku a dokončení povinné školní docházky „nesmějí dělat vůbec nic“ včetně vykonávání drobných prací v rodině v rámci naplňování její výchovné funkce; chrání je však před výkonem závislé práce se všemi jejími atributy, ohrožujícími jejich právo na zdravý tělesný a duševní vývoj, právo na vzdělání apod.

LITERATURA

1. Kínel J (1990). *Dicta et regule iuris aneb právnícké mudrosloví latinské*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, 293 s. ISBN 80-7066-316-2.
2. Úmluva č. 182. Úmluva o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce, vyhlášena pod č. 90/2002 Sb. m. s.
3. Úmluva č. 138. Úmluva o nejnižším věku pro vstup do zaměstnání, vyhlášena pod č. 24/2008 Sb. m. s.
4. Washingtonská smlouva. Přijata generální konferencí Mezinárodní organizace práce ve Washingtonu v roce 1919, v ČSR publikována jako „Smlouva, jíž se stanoví nejnižší věk dětí pro připuštění ke pracím průmyslovým“, pod č. 82/1922 Sbírky zákonů a nařízení.
5. Zákon č. 420/1919 Sb. z. a n., o dětské práci.
6. Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, v platném znění.
7. Ženevská úmluva. Úmluva o věku, v němž děti mohou být připuštěny k pracem zemědělským, o společovacím a shromažďovacím právu dělníků zemědělských a provedení týdenního klidu v průmyslových závodech, vyhlášena pod č. 98/1924 Sbírky zákonů a nařízení.

✉ Kontakt:

JUDr. Karel Attl, Ph.D., advokát v Českých Budějovicích
E-mail: judr.attl@seznam.cz